

Inhoud

Voorwoord	9
-----------	---

Hoofdstuk 1. De kerk naar de marge van het publieke domein: secularisatie	11
1. 'Geloof mag gezien worden'	13
2. De druk van de seculiere rechtsstaat	15
3. Achter de voordeur	18
4. Misschien moet ook de missionaris wat bescheidener	21
5. Wat laat je zien?	24
6. Het onderscheidende verdwijnt: glijbaan naar kerkverlating	27
7. Niet aangesproken: hoe komt dat?	30
8. Secularisatie: meer dan kerkverlating	33

Hoofdstuk 2. Secularisatie op haar retour: een comeback van religie?	37
1. De reëel bestaande godsdiensten en het nieuwe geloven	39
2. De kerk uit en God meegenomen	43
3. De hoogspanning eraf (1). Een karakteristiek	45
4. De hoogspanning eraf (2). Het interreligieus gesprek	48
5. De hoogspanning eraf (3). Het woordje 'god'	50
6. 'Zij gelooft in mij!' De drie ingrediënten van geloof	53
7. Geloven dat... maar wat? Ietsisme	56
8. Ervaring hoort erbij	58
9. Het religieus moment	60

10. Serieus religieus? 'God in the pot'	64
11. What makes Sammy run? Religie en quasi-religie	67
12. Zwervend en zwevend. Losbandig geloven als voltooiing van de secularisatie	69
13. De comeback van religie als wensdroom van kerk & theologie	72
14. Zingeving & spiritualiteit: de religie voorbij	74
Hoofdstuk 3. De kerken lopen vast	77
1. De kerk kan niet zonder mensen	81
2. De praktijk: hinken op twee gedachten	83
3. Van Johannes de Heer tot Huub Oosterhuis. Verandert de kerk?	86
4. Aggiornamento: een proef die mislukte	90
5. Kerk & wereld	93
Hoofdstuk 4. Het concept 'kerk'	95
1. Kunnen mensen zonder kerk?	97
2. Het verhaal van de grootinquisiteur	98
3. Het verhaal als requisitoir	100
4. Een onthutsende biecht	103
5. Het concept 'kerk', de verpakking van de christelijke godsdienst	104
6. Van Boven, maar niet heus	107
7. Van wie moet de kerk dan?	108
8. Van Boven als zelfrechtvaardiging	111
9. Boven als denkbeeld	112
Hoofdstuk 5. Het uniform van de leer	115
1. Quicumque vult salvus esse	117
2. Vrijgemaakt of onvrij? Gereformeerd gemodelleerde christenen	119

3. Krijgsgevangen	122
4. De waarheden zijn de waarheid niet. Indoctrinatie	125
5. Een koppelverkoop	129
6. Om bestwil. Het verraad der klerken	132
Hoofdstuk 6. Perspectief: niets hoeft te worden afgeschaft	137
1. Overleven. Een kunst apart	141
2. Parochies en plaatselijke kerken: hun sterke punt	143
3. Van kerk naar religieuze gemeenschap	146
4. Van leer naar overlevering: een ander voorteken	149
5. Verlies en winst	153
6. Geloven en weten: staak de strijd	155
7. Maar wat – als?	159
8. De ‘open kerk’ voorbij: kerk zit al in de wereld	162
9. Christen-zijn als een wijze van zijn waarvoor je niet gelovig hoeft te zijn	164
Verantwoording	169

Vooraf

Hoe komt het toch dat het zo slecht gaat met de kerken? Op die vraag is dit boek een antwoord, zij het in de vorm van een soort *wake-upcall*: wordt eens wakker, doe er eens wat aan, durf jezelf eens een paar harde vragen te stellen. Kerkverlaters krijgen al te gemakkelijk de schuld, maar het kon weleens heel anders liggen: het concept kerk, zoals ik het noem, vertoont een ingebouwde constructiefout, die zich uiteindelijk wel moet wreken. Secularisatie omschrijft het afnemen van de macht van de kerken op het publieke terrein, en niet het verbannen van het geloof achter de voordeur, zoals je in behoudende kringen nogal eens hoort. Geloven tiert trouwens welig, een ware explosie van religiositeit dient zich aan. Alleen, het is niet het geloof van de kerken. Vroeger zeiden we: voor geloven moet je in de kerk zijn, maar nu bloeit het juist buiten de kerk. Een comeback van religie? Best, maar niet van de religie waar de kerk van leeft.

Hoe tweeslachtig (en onmachtig) de kerken tegenover deze ontwikkelingen staan brengt ons al in de buurt van die constructiefout, het Tweede Vaticaans Concilie loopt er zelfs op stuk. ‘Kerk & wereld’ – aan die tweeslag komen we het struikelblok op het spoor: kerk is wat anders dan wereld, ze is geen cultuurproduct maar boventijdelijk instituut. Is dat zo? Van wie moet de kerk eigenlijk? In het hoofdstuk over de grootinquisiteur, uit *De gebroeders Karamazov* van Dostojevski, werk ik het concept kerk uit, de macht van de ambten die zichzelf benoemen, die heersen over de zielen (om bestwil), en

het 'erbij horen' laten samenvallen met het afnemen van de keuzevrijheid: het zijn de wezenlijke trekken van het concept.

Toch is er hoop, al mag dat vreemd klinken: laat het concept kerk los, keer terug naar kerk als religieuze gemeenschap die leeft van de christelijke overlevering zolang die weerklank vindt (geen garantie), stop met heersen over zielen. Met niet-geloven ben je net zo'n goed mens als met wel geloven. Pas een kerk die dat durft te zeggen neemt de mensen de keuzevrijheid niet af.

Een tweede vraag is persoonlijk van aard, en het antwoord dan ook niet resultaat van onderzoek maar van ervaring. Lid van de kerk (ja dat ben ik), dienaar des Woords (ook dat) – hoe komt zo iemand ertoe om de kerk als organisatievorm van het christelijk geloof af te schrijven? Is mijn belangstelling ervoor weggeëbd met de tijd? Integendeel, de tijd kan iemand onverschillig maken maar levert ook overvloedige ruimte om je ergens in te verdiepen. Vanaf dat ik dorpspredikant was in Zeeland tot op de dag dat ik dit boek schrijf, heb ik mij beziggehouden met 'kerk' zoals zij zich, volgens haar eigen uitleg van zichzelf, dient op te stellen. Daarbij heb ik niet speciaal haar fouten opgespoord; de kerk maakt wel fouten maar fouten maken niet de kerk. Ook heb ik haar niet als instituut onder de loep genomen, ik ben geen sociale wetenschapper. Het ging me om haar uitleg van zichzelf. Als deelnemer? Inderdaad. Zoals een opvarende best kan zien dat het schip waarop hij vaart, vastloopt op de rotsen, zo kan ook een kerklid zien dat het concept kerk onhoudbaar is, en zeggen: houd ermee op. Zo is dit boek geschreven, en zo beveel ik het aan de welwillende lezer aan.

Maart 2014

Hoofdstuk 1

DE KERK NAAR DE MARGE VAN HET PUBLIEKE DOMEIN: SECULARISATIE

KERKJE VAN FRANSUM

Bestaat nog god, kleine sarkofaag
van het geloof, even leeg
als de dorische tempels van Paestum:
hun zuilen een schuilplaats voor andere vogels
dan goden – als ik naar hem vraag?

Kleine mummie van steen
zonder hart, tabernakel,
zonder plaats voor wijkaars, bescherm je
met jouw lichaam ons landschap
als bodem voor de hemel? Ik vraag maar.

Stille klankkast voor buiten, voor grutto's
in juni, het loeiend melkvee bij 't hek –
zo gesloten, een avond, ik zit in het gras
tussen jouw zerken, zo ben je het mooist:
dicht, van het uitblijvend antwoord de schrijn.

C.O. Jellema

1. *'Geloof mag gezien worden'*

Een populair tv-spotje van de EO, een poosje geleden alweer: je ziet een man, die ergens mee bezig is, even onder zijn shirt grabbelen, om aan ons kijkers een kruisje te laten zien dat hij aan een kettinkje draagt. Een stem zegt dan: 'Laat je geloof zien,' of 'Toon je geloof.' Ook van een tijdje geleden is de kranterfoto die een kleine optocht van gelovigen in het centrum van Utrecht weergeeft, met als onderschrift: 'Geloof mag gezien worden!' En inderdaad, de deelnemers hebben spandoeken bij zich waarop die spreuk met grote letters is afgedrukt. Is daar wat mis mee? Helemaal niet. Ik ga trouwens niet over optochten en demonstraties, en ben alleen nieuwsgierig naar de bedoeling van die acties, en natuurlijk naar wat dat dan is dat we moeten zien.

De eerste vraag is nog het gemakkelijkst te beantwoorden. Wat de EO of die deelnemers aan dat minioptochtje inspireert tot deze geloofsreclame is de idee dat we leven in een land dat hoe langer hoe gesecculariseerder wordt, met als uitkomst een samenleving waarin voor geloof in de christelijke zin van het woord geen plaats meer wordt ingeruimd. Anders dan vroeger, toen de christelijke godsdienst haar rol mocht en kon spelen, krijgt een mens nu het idee dat godsdienst en geloof de keel wordt dichtgeknepen. Niet dat godsdienstig geloof zichzelf niet staande zou kunnen houden, maar wat je ziet is dat het 'tegegeloof' (term van de bezorgden): 'geen God en geen godsdienst', de juiste toon dreigt te worden in ons land: Nederland wordt een atheïstische staat, kun je dan ook al horen.

Klopt het? De kerken of instituten die deze houding aannemen voelen zich onder druk gezet door de gang van zaken op het publieke terrein. Daar speelt een meervoud van kerkgenootschappen een rol, tegenwoordig zelfs een meervoud van godsdiensten. Een goede overheid doet wat ze in de achttiende eeuw heeft aangeleerd: ze handhaaft de onpartijdigheid van de staat als het om keuze tussen confessies of religies gaat, en garandeert daarmee de vrijheid van de burger: geen mens mag de dupe worden van andermans geloof. Dat is een grondrecht van onze huidige seculiere rechtsstaat, waarin ieder het geloof belijden mag dat hem van Bovenaf bevolen is, behoudens dan dat hij niet anderen opzadelt met wat die juist niet willen. Voorbeelden nodig? Denk aan godsdienstige gebruiken en rituelen die voor het gevoel van Nederlanders in strijd zijn met de West-Europese cultuur, en daarom heftige discussies oproepen over de vraag of zulke gebruiken nog te handhaven zijn, lees: in ons land getolereerd kunnen worden zonder geweld te doen aan de heersende morele overtuigingen. Het rituele slachten is een goed voorbeeld, en besnijdenis van meisjes – tegen hun wil, want ze zijn onmondig – is nog overtuigender. Maar dat laatste heeft weer een riskante nasleep: als besnijdenis van meisjes ons als West-Europeanen een gruwel is, waarom zouden we besnijdenis van jongetjes dan ‘gewoon’ vinden? Omdat het langer in gebruik is? Dat is geen doorslaggevende reden: de doodstraf, radbraken, en soortgelijke pijnlijke zaken waren ook lang in gebruik, maar zijn toch afgeschaft. Inderdaad, maar als het om godsdienstige gebruiken of rituelen gaat, wordt afschaffen beleefd als een affront, zelfs een opzettelijk affront: er is in ons land voor wat gelovigen ter harte gaat kennelijk geen plaats. Nederland wil wel godsdienstig geloof, maar dan achter de voordeur, Nederland wil atheïstisch zijn, en de drijvers achter die tendens zitten op het pluche van de Tweede Kamer.

Maar – ik volg de klagers nog één stap verder – atheïsme is ook een geloof! Dat klonk en klinkt mij vreemd in de oren: kun je dat echt menen? We kunnen er kort over zijn. Ik las in de krant een oneliner die het verdient bewaard te blijven. Atheïsme ook een geloof noemen ('U gelooft dat God niet bestaat') is hetzelfde als iemand die geen postzegels verzamelt ook onder de postzegelverzamelaars rekenen. Dat sommige behoudende christenen toch zulke uitspraken doen, berust op de meerzinnigheid van de term 'geloven'. Bij 'in God geloven' wordt het woordje 'geloof' gebruikt in zijn religieuze betekenis. Het atheïsme ook een geloof noemen stapt van de religieuze betekenis van het woord af en gebruikt het nu in de algemene zin van 'aannemen dat...' Gelovigen en ongelovigen nemen allebei iets aan, is de redenering: gelovigen dat God bestaat en niet-gelovigen dat God niet bestaat. Geloven is daarmee op het veld van de kennisleer getrokken, en tot een soort wetenschappelijke hypothese gemaakt; en ja, God-als-hypothese is toch gelijkwaardig aan geen-God-als-hypothese? Hou toch op, zei ik bij mijzelf, toen ik dat verweer las; belijd je geloof en maak er niet een armzalig welles-nietesspelletje van dat je ook nog eens verliest. Want wie zich op het vlak van de kennis begeeft levert zich uit aan de scherprechters van logica en conceptuele helderheid.

2. De druk van de seculiere rechtsstaat

Bestaat die druk die gelovigen ervaren dan louter als een subjectief gevoel? Of is ze ook een realiteit, tot in wet- en regelgeving toe? Het laatste is zonder twijfel het geval. Het is de druk van de seculiere rechtsstaat als garantie voor de vrijheid van godsdienst – het thema kwam al voorbij. Willen we dat

aanhangers van confessies en godsdiensten, elk voor zich, in alle vrijheid hun geloof kunnen belijden en naar hun belijdenis kunnen handelen? Natuurlijk willen we dat, want dan is de godsdienst die wij aanhangen ook vrij om zichzelf te zijn. Maar er is een grens, en hoe lastig het soms ook is om die aan te geven, ze is er wel degelijk. We willen niet dat vrouwen minder rechten hebben dan mannen, we willen niet dat homoseksuelen worden gediscrimineerd, laat staan gestenigd, we willen niet dat de overheid de christelijke religie met het zwaard handhaaft (zoals in de Nederlandse Geloofsbelijdenis van de protestantse kerken staat), en als we dat echt niet willen, houdt dat in dat er wetten moeten zijn die boven het godsdienstig geloof en zijn praktijken uitgaan.

‘Ondenkbaar! Niets gaat toch uit boven God, of boven Allah?’ Dat zeggen de gelovigen en ze hebben gelijk. Niettemin, ze moeten inbinden als het om hun religie in het openbare leven gaat, want daar is altijd de een z’n vrijheid de ander z’n dwang. Zelfs achter de voordeur gelden er wetten die boven God of Allah staan. Kinderen worden – ik noem maar wat – door de wetten van ons land beschermd tegen ziekten door verplichte inenting (neem polio), tegen verwaarlozing, tegen huiselijk geweld, zelfs als er religieuze gronden voor bestaan. Mensen die zich niet aan die wetten houden, komen voor de strafrechter.

Toch, in wat ik hier beschrijf zit hem niet de eigenlijke pijn die de bezorgde christenen voelen. Met moslims weten ze wel raad, niet altijd evenveel, maar door de bank genomen kun je zelfs zeggen dat de Nederlandse moslims door de christelijke kerken geknuffeld worden. De pijn zit ’m in de anderen, de niet-gelovige Nederlanders, het merendeel van de bevolking. Die richten hun leven zo in dat het geloof er geen rol in speelt, en zij willen op hun beurt niet gedwongen worden mee te

doen met wat ze verwerpen. Vrijheid van godsdienst betekent ook vrijheid om zonder godsdienst, zonder oekazes van kerk of geloof te leven.

En daar hebben de klagers een punt, want dat a-religieuze kennen we niet. Aanhangers van een ander geloof? *Allez*, we geven ze zo veel mogelijk ruimte. Maar niet-gelovigen dezelfde rechten en dezelfde ruimte geven als gelovigen? Dat is nieuw, zo nieuw, dat ik heel goed begrijp waarom behoudende christenen de seculiere rechtsstaat als een druk aanvoelen. Ze zijn immers gewend aan een christelijke kerk die in Nederland eeuwen en eeuwen de dienst uitmaakte, en ook toen ze dat in feite al niet meer deed, een gerespecteerd instituut bleef, dat alleen al door haar lange staat van dienst met respect bejegend werd. Menig trouw en vroom kerklid staat in een traditie waarin het denkbeeld heerst dat de niet-gelovige (lees: de burger die niet het christelijk geloof aanhangt) dwaalt, en zijn standpunt zou moeten herzien, 'zich bekeren' heet dat in de kerktaal. God loochenen – het kwam vroeger niet voor. Zelfs de brutaalsten onder de Franse Verlichters kwamen er niet mee op de proppen, en als het denkbeeld al in de openbaarheid kwam, werd het bestraft, en de afvallige voorgoed getekend: een godloochenaar! Tot op vandaag is het geen *bon ton* om je als atheïst aan te dienen; ik zal niet zeggen dat er moed voor nodig is, maar in een land dat gepokt en gemazeld is door godsdienstig geloof, is geloof de norm en atheïsme een term met negatieve connotaties.

Christenen – over hen hadden we het – die de seculiere rechtsstaat als een bedreiging aanvoelen, hebben een punt, zei ik. Daarmee bedoel ik dat ze inderdaad inleveren, en niet zo'n beetje ook. Dat ze daarmee geen vrede hebben, ook dat is zeer wel te begrijpen. Wie er wel vrede mee hebben, ook dat is begrijpelijk, zijn de burgers die ooit bij een kerk hoorden maar nu niet meer.

Een gevoel dus, die idee dat je als kerkelijk christen de adem wordt afgesneden. Ik zal dat gevoel niet aanvallen, gevoelens moeten we serieus nemen. Maar gevoelens hebben niet altijd het gelijk aan hun kant, en dat mag je wel proberen duidelijk te maken. Godsdienstige gemeenschappen die denken dat het tijd is om acte de presence te geven, omdat ze te weinig ruimte toegemeten krijgen, krijgen minder ruimte dan ze zouden willen, maar wel ruimte genoeg om bijvoorbeeld met dat tv-spotje ('Laat zien dat je gelooft') reclame te maken voor hun geloof. Zeker, voor elk spotje moet betaald worden, dus ook het aanprijzen van een godsdienstige overtuiging kost de gelovigen geld. Maar niemand legt de actievoerders toch iets in de weg?

3. Achter de voordeur

'Geloven doe je maar achter de voordeur.' Het is een van die gladde gezegdes geworden waardoor het gesprek over godsdienst en geloof voortijdig ontaardt in misverstanden. In deze bewoordingen is het immers klinkklare onzin: het geloof hoeft helemaal niet achter de voordeur, van vriend noch van vijand.

Wij leven in een land waarin godzijdank vrijheid van godsdienst een verworven erfgoed is, stevig geworteld in onze cultuur. Zo stevig zelfs, dat ik met deze gangbare formule bij een nieuw strijdpunt uitkom, dat ik eerst moet bespreken vooraleer ik bij die voordeur terechtkom.

De term 'vrijheid van godsdienst' zouden we volgens sommige politici beter kunnen vervangen door 'vrijheid van meningsuiting'. Die ruil wordt hun door christelijke partijen niet in dank afgenomen. De reden die zij voor hun verzet op-

voeren: godsdienst is geen mening, geloof niet een opvatting onder de opvattingen die mensen erop nahouden. Wie dat zegt heeft niets van het geloof begrepen! Moet je wat van het geloof begrijpen in ons land? Is dat nodig om een Nederlandse burger te zijn? Het is nuttig, je begrijpt de buurman beter, en de buurman op zijn beurt jou en je gezin, als er wederzijds begrip bestaat over elkaars levenskeus, maar verder? Als het verder moet dan wordt het – alweer – onzin. Je mag geloof een mening noemen, een overtuiging, een opvatting, of gewoon geloof ‘geloof’ blijven noemen, ieder mag daarbij blijven denken en uitspreken wat hij ermee bedoelt, en daarmee uit! Waarom christelijke politici het anders zien (‘Geloof in God is geen mening’) is ook duidelijk, maar ze vallen in hun eigen zwaard als ze niet uitkijken. Want als je geloof niet een opvatting mag noemen gaat de godsdienst – stel dat het niet de jouwe is – toch de dienst uitmaken in een seculiere maatschappij, en – klap op de vuurpijl – worden niet-gelovige burgers op zijn minst voor tweederangs aangezien: atheïsten.

Maar nu dan die voordeur: wat moet daar dan achter? En moet er wel wat achter? Zeker, er moet wat achter. Maar de beeldspraak verleidt, zoals alle beeldspraak, tot conclusies die meer met het beeld dan met de zaak zelf te maken hebben. Dus laten we ons toch maar afvragen wat er achter die voordeur moet en wat niet, en wat die voordeur dan is.

De voordeur staat voor de scheiding tussen het publieke domein en het privéleven van een burger. Die deur is er gelukkig, de overheid bewaakt haar zelf, en garandeert daarmee de vrijheid van de burger: zijzelf noch een andere instantie heeft het recht – behoudens bepalingen die erover gaan – in dat privé-domein van de burger in te grijpen. Het publieke domein is de ruimte buiten de deur, de ruimte waarin alle burgers met elkaar moeten samenleven, of ze dat nu willen of

niet, en dat heeft zijn consequenties, ook als het om godsdienst en geloof gaat. Geloven buiten de deur mag, het is heel gewoon; alle gelovigen van welke confessie of godsdienst ook, doen het. Als je bij geloof ook aan inspiratie denkt is het overal welkom, en meer dan dat. Het enige dat achter de voordeur moet blijven is vrijheid die dwang voor anderen wordt

Inderdaad, daarmee raak ik aan een liberaal grondprincipe. Je kunt nog zo conservatief zijn of nog zo aan een christelijk gekleurde samenleving hechten, nog zo schelden op de Verlichting, waaraan we dat principe te danken hebben, het is onmisbaar voor een rechtsstaat, zoals ik liet zien. Soms luistert dat nauw, soms valt het mee.

In mijn jonge jaren waren de processies van de rooms-katholieke kerk verboden, niet om religieuze redenen maar omdat ze de publieke ruimte in beslag namen voor het geloof. Ik kon bijvoorbeeld met mijn auto niet door het dorp, want het was in verband met de processie van de heilige Martinus voor alle verkeer gesloten. In rooms-katholieke streken was zo'n wet natuurlijk een lachertje, iedereen was er katholiek, en niemand wilde met z'n auto per se door het dorp als er processie was. Maar liggen de verhoudingen anders, dan hebben zulk soort wetten wel degelijk zin.

Om een heikel punt te noemen: het bidden onder werktijd. Toen ik aan de universiteit werkte kwam ik eens om twaalf uur mijn kamer binnen. Voor mijn bureau lag de man van de schoonmaakdienst op zijn knieën. Hij was moslim en moest op dat uur bidden. Ik gunde hem zijn ruimte en trad weer terug, de gang op en mijn kamer uit. Moet dat? Kan dat? Hoe ver kun je ermee gaan? Het zijn voorbeelden ter adstructie, ik geef er geen instructies over (wie ben ik?). Ik roer er alleen een probleem mee aan, dat met de term 'achter de voordeur' is gegeven. Achter de deur van mijn kamer – behorend tot de

publieke ruimte – deed iemand wat hij eigenlijk achter zijn eigen voordeur – dus thuis – hoorde te doen. Homo's mag je thuis verachten als je religie je dat inprent, maar op straat dien je ze met evenveel respect te bejegenen als alle andere mensen.

4. Misschien moet de missionaris ook wat bescheidener

Van enig applaus of enige aanmoediging bij die optocht in Utrecht heb ik niets gelezen. Zijn behoudende christenen in ons land niet populair? Die vraag stellen we zelden, want van de kerk worden vooral haar sterke punten naar voren gehaald: vrijwilligerswerk, hulpverlening, vrijgevigheid, ik noem uit de losse pols maar wat op. Gelukkig is dat de duidelijk waarneembare voorkant van veel kerken, gemiddeld genomen. Maar achter de façade zit er aan kerk en kerkmensen, zeker als het om behoudende groepen gaat, ook iets wat buitenstaanders irriteert: het beter-weten dan anderen, en dat op het terrein waar de waarheid met een hoofdletter moet worden geschreven. Behoudende gelovigen beweren weet te hebben van God als oorsprong en voleinding van mens en wereld. Beter weten doet denken aan de oude uitdrukking 'betweterig zijn', en betweterigheid maakt niet populair.

Natuurlijk, zo'n afnemende populariteit houdt niet in dat behoudende christenen geweerd worden uit de samenleving of daar geen adem meer kunnen halen. Maar de reputatie van betweters is wel een last, met name voor de christenen van de protestantse variant. Bij de rooms-katholieke tak aan de christelijke boom ligt dit anders. Daar leeft men van de rituelen. Je kunt geen rooms-katholiek christen zijn als je niet op rituelen valt, en omgekeerd dus ook: wie door rituelen wordt

geraakt wordt graag rooms-katholiek. 'Rooms' heet dat bij de protestanten. Die zoeken het niet in de rituelen ('afgoderij' heette dat vroeger) maar in de leer. Wie niet van de leer, de waarheden houdt, wordt geen protestant. Op (te) korte formule: voor rituelen moet iemands gevoel het werk doen, voor de leer het verstand.

Intussen is ons land al eeuwen en eeuwen door de protestantse versie van het christendom beheerd en beheerst geweest, en dat heeft de kerken van die snit een signatuur gegeven van kennis en weten. Allicht weet de rooms-katholieke kerk ook alles, zelfs nog veel meer: over Maria bijvoorbeeld, waar de doorsnee protestant geen weet van heeft en ook nooit zal hebben: hij doet het zonder de Moeder Gods. Niettemin, je hoeft er geen helderziende voor te zijn om vast te stellen dat deze twee takken van de christelijke kerk heel verschillend met de leertraditie omgaan. Bij de rooms-katholieke tak heeft de curie de leer in huis, en de traditionele katholieke laat haar graag aan Rome over, bij de protestanten heeft bijna iedere gelovige zelf een opvatting over de leer.

Die ongekend grote rol van de leer (geen enkele andere godsdienst kent dat) heeft zijn tegenkanten: wie daar geen orgaan voor heeft staat tegenover een bolwerk van mensen met hogere kennis. 'Laat zien dat je gelooft' – het betekent dat je laat zien *waarin* je gelooft, dat je laat zien dat de christelijke leer door jou wordt aanvaard, gedragen en verder getransporteerd. Missie en zending zijn de drijvende krachten. Dat te koop lopen met dat kruisje is te koop lopen met de christelijke geloofsvoorstellingen als waarheden waaraan de anderen voorbij gaan.

Overdrijf ik, chargeer ik? Ik denk het niet. Evangelisatie, missie, zending – ze gaan er allemaal van uit dat de waarheid aan de onwetenden bijgebracht moet worden. Dat aan de man

brengen wekt ergernis, het komt over als een aanslag op de vrijheid om je eigen weg te volgen, die nooit een goede weg kan zijn, want: de goede weg vind je bij ons als christenen. 'Wij komen u de Here Jezus brengen!' zei de evangelist met de blijde stem van een wereldverbeteraar, toen de deur voor hem open ging. 'Mooi, zet u hem maar neer.' Maar niet iedereen is zo gevat als mijn buurvrouw.

Een bolwerk van beter weten, daar lijkt de behoudende christenheid op. Het is een last uit het verleden: de waarheid over mens en wereld komt van God, en om wat van God te weten moet je voor nadere instructies vanouds bij de christelijke kerk zijn. De islam doet het nog eens dunnetjes over, maar daar heb ik het verder niet over. De wetenden wenden zich tot de onwetenden, dat is het punt.

Er is – wil ik met deze uitweiding zeggen – dus een aanvullende verklaring voor dat gevoel van christenen niet welkom te zijn op het publieke terrein: gelovigen worden als opdringerig ervaren als ze zich als missionaris opstellen. Niets op tegen om voor je geloof uit te komen, als het maar niet is om anderen te beleren. Ik heb dat eerder het 'wij-zijn-heiligerdan-gij-gevoel' genoemd, een gevoel dat net zo onontkoombaar meekomt als het parfumgeurtje van een passerende chique dame. De gelovige kent God; daarmee plaatst hij zichzelf een trede hoger op de ladder van het mensdom, schaaft hij zichzelf een paar streepjes hoger in op de schaal der wetenden, en hoe vaker hij beklemtoont dat het allemaal genade is en hij een even groot zondaar is als de anderen, des te hoger klimt hij op. Helaas, de verzekering 'Ik ben geen haar beter dan jij' betekent alleen dat de tollenaar een farizeeër is geworden.

Overdreven? Goed, we doen er wat van af; de meer behoudende gelovige – christen of moslim – zal model hebben gestaan voor mijn tekening. Toch wordt onmiskenbaar de ge-